

ODVAHA PRAVDY: FILOZOFIA AKO PRAX VYPOVEDANIA

BENEDETTA ZACCARELLO, Katedra Elektronické kultury a sémiotiky FHS UK, Praha, ČR

ZACCARELLO, B: The Courage of Truth: Philosophy as Making Statements
FILOZOFIA 71, 2016, No. 1, pp. 60-69

The paper invites to rethink Michel Foucault's last course at *Collège de France* significantly entitled *Le courage de la vérité*, which can be read as a philosophical statement (re)defining and embodying at the same time the idea of philosophy and its "epistemological", political and ethical perimeters by proposing a reflection on the risks and the duties involved in the tasks of thinking and publicly sharing thoughts. While he seems to reconsider and readjust his own pedagogical and philosophical methodologies, Michel Foucault looks back at the history of philosophy, and notably to its ancient Greek roots, to emphasize some of the crucial turning points, at which a new and different *ethos* related to the task of telling the truth demands a redefinition of philosophy, its goals, and even the idea of metaphysics. Seeing the ideal as embodied by Socrates and the cynics, Foucault leaves us with the image of philosophy as a statement in the first person, and a commitment to truth to be pursued regardless extreme consequences.

Keywords: Michel Foucault – Collège de France – Courage – Vérité/Truth – Parrêsia/Parrhesia – Autoréflexivité/Self-reflection

V posledných rokoch sme boli svedkami uverejňovania množstva poznámok k prednáškam. Tie dnes majú na knižnom trhu rovnakú pozíciu ako diela, ktoré ich autori zverili do opatery vydavateľstiev. Rozvoj informačných technológií zároveň sprístupnil tieto dokumenty v ich pôvodnej alebo takmer pôvodnej podobe, to znamená vo forme zvukových záznamov alebo obrazových záznamov rukopisov.¹

Prednášky na Collège de France majú pomerne špecifickú úlohu v rámci francúzskej filozofickej tradície, ktorá v 20. storočí nepochybne zaznamenala veľmi plodné obdobie a po druhej svetovej vojne v podstate získala vedúcu pozíciu v kontexte tzv. „kontinentálneho“ prístupu. Tieto prednášky poskytujú verejnú arénu hlasom, ktoré boli zvolené na základe svojej uznávanej kompetentnosti a ktoré sa zároveň usilujú zaujať pozíciu tvárou v tvár veľmi širokej verejnej mienke. Prítom sa dovolávajú toho, aby sa filozofia stala jedným z miest, ak nie tým jediným miestom, kde sa bude reflektovať stav súčasnej západnej civilizácie.

Z tohto pohľadu zrejme nie je nezaujímavé konštatovať, že samotné podmienky

¹ To je prípad Foucaultovho cyklu prednášok, ktorý nás na tomto mieste zaujíma predovšetkým a ktorý vyšiel tak v knižnej podobe (Foucault 2009), ako aj v podobe zvukového záznamu, ktorý možno nájsť na webovej stránke <http://michel-foucault-archives.org/?Cours-au-college-de-France-1984-Le>. Tento prednáškový cyklus sme skúmali práve z týchto nahrávok a na základe nich ho aj citujeme.

a nástroje realizovania prednášok na Collège de France vŕahujú rečníka do reflexívneho a tak trochu paradoxného režimu reči. Je ľahké pochopiť, prečo je tento režim reflexívny. Každý vzdelanec požiadaný o tento typ prednášok totiž dostal výzvu chopiť sa slova preto, že preukázal excelentnosť vo svojej oblasti bádania. Vystupuje teda v úlohe rečníka preto, lebo je uznávanou osobnosťou v rámci toho istého kultúrneho priestoru, ktorého súčasťou je inštitúcia dávajúca mu slovo. Takto bude musieť počas svojich prednášok vziať do úvahy tak svoj vlastný uhol pohľadu a spätne i vlastný prínos k rozvoju disciplíny, ako aj úlohu aktu výpovede tvoreného jeho vlastnými prednáškami v rámci produkcie kultúry, ktorá je k dispozícii v súdobej spoločnosti.

Zvolenie do Collège de France totiž v etymologickom slova zmysle „posväčuje“ postavu autora alebo vedca; priznáva mu mimoriadne významnú úlohu v živote disciplíny, ktorú stelesňuje, a takpovediac od neho vyžaduje, aby kanonizoval svoje vlastné dielo ako špecifický prínos k spoločnému vedeckému dedičstvu. Práve v tomto zmysle možno chápať napríklad právo vybrať si názov svojho profesorského miesta, ktoré dostávajú osobnosti zvolené do Collège de France v okamihu svojho zvolenia.

Od toho sa odvíja reč, ktorá má nevyhnutne nejasný status. Osciluje totiž medzi zosobnením tohto vedenia a všeobecnou, či dokonca teoretickou povahou obsahov, o ktoré sa ten istý rečník má podeliť so svojim poslucháčstvom.² Je oficiálne vysunutý do prednej časti javiska, tvárou v tvár virtuálnemu auditóriu verejnej mienky celej krajiny, pričom ale nestráca z dohľadu svojich spolubratov, ktorí sú v ideálnom prípade usadení v prvých radoch. Rečník je takto lapený v komplexnej a niekedy krutej hre zrkadiel, pretože v takejto situácii mu patrí miesto na javisku, a zároveň v orchestri (od tohto okamihu len implicitne); tká obraz svojej disciplíny a zároveň poskytuje obraz seba samého, ktorý – keďže do Collège de France býva človek zväčša zvolený na sklonku kariéry – je často jeho posledným slovom o sebe samom.

Je iste pravda, že každá reč, tak ako každé dielo, vytvára obraz o tom, kto ju produkuje. Situácia ústneho prejavu je však výnimočná tým, že ukazuje zároveň dielo aj jeho *faber*. Mimočodom, *magistérium* Collège de France je špecifické ešte aj tým, že artikuluje vedenie takmer encyklopedickým spôsobom, no vzápätí povolá celú galériu osobností, ktoré toto vedenie osobne stelesňujú. Daný rečník teda vystupuje ako *ja*, ale zároveň ako hlavný predstaviteľ určitej vedeckej komunity. Načrtáva svoj vlastný portrét v póze učenca (a s obdivom naň hľadá) a zároveň portrét disciplíny, ktorej predstaviteľom sa stáva. Pritom redefinuje (často už svojou inauguračnou prednáškou, či dokonca svojou kandidatúrou) perspektívu, prostredníctvom ktorej danú disciplínu mieni rekonštruovať.³

² Z pohľadu tohto článku je takisto zaujímavé poznamenať, že podobne funguje aj iný veľmi slávny cyklus prednášok na Collège de France, ktorý viedol Roland Barthes a ktorý bol po jeho smrti publikovaný pod názvom „Príprava románu“. Nielenže publiku virtuálnych čitateľov odhaľuje zákulisie písania, ale dokonca nastavuje zrkadlo aj samotnému aktu čítania. V dištinkcii medzi „záznamom (prítomnosti) [v] krátkej, fragmentovanej forme“ a románom, „dlhou, kontinuálnou formou“, ktorú ponúka tento text, by sme mohli vidieť heuristický princíp, ktorý platí aj pre pochopenie vzťahu medzi formou prednášky a formou eseje alebo traktátu (Barthes 2003, 53).

³ Tu máme medziiným na mysli inauguračnú prednášku Maurice Merleau-Pontyho s emblematic-

Tento komplexný systém vypovedania je citeľný predovšetkým v posledných prednáškach Michela Foucaulta na Collège de France s výstižným názvom *Odvaha pravdy*. Tie, ako naznačuje už samotný názov, rozvíjajú a uzatvárajú foucaultovský diskurz o *parrhésii*. Keď bol v roku 1970 zvolený do tejto prestížnej inštitúcie, Foucault bez váhania a dosť veľavravne premenoval svoje profesorské miesto. Kým filozof Jean Hyppolite zdanlivo zúžil ambície disciplíny tým, že zmenil „Dejiny a technológiu filozofických systémov“ Martiala Gueroultu na „Dejiny filozofického myslenia“, Foucault sa takpovediac oslobodzuje od akéhokoľvek filozofického fetišizmu a volí si názov „Dejiny systémov myslenia“. Treba však poznamenať, že hoci Foucault zdanlivo opätovne vnáša do tohto názvu pojem „systém“, nie je to preto, aby ho spájal s prácou konceptov. Práve naopak, je to preto, aby podnietil kritickú analýzu, schopnú odhaliť v našich kultúrnych konfiguráciách štruktúry, ktorými sa riadia naše myšlienkové postoje. Takto, na základe postoja, ktorý je mu zjavne vlastný, oficiálne posúva úlohu filozofie, pričom ju približuje kritickým dejinám kultúry a vedenia. Navyše, len čo z názvu svojho profesorského miesta vymaže akýkoľvek priamy odkaz na filozofiu, implicitne tým otvára otázky o úlohách a obmedzeniach tejto disciplíny. Vydavateľ Frédéric Gros v texte *Situácia kurzu*, ktorá je súčasťou knižnej podoby Foucaultových prednášok publikovaných vo vydavateľstve Seuil, pripomína: „Miestom, kam situoval svoj predmet analýzy, sa Foucault vymykal kánonom epistemológie aj dejín vedy: už nešlo o to, aby sme sa pýtali na formálne podmienky možnosti existencie či postupného odhaľovania sa pravdivých diskurzov, ale aby sme sa pýtali na historicko-kultúrne podmienky ich existencie. Kým epistemológia otvára otázku, čo umožňuje pravé poznanie, dejiny vedy otvárajú otázku etických transformácií subjektu, ktorý svoj vzťah k sebe a k iným odvíja od istého spôsobu hovorenia pravdy. To, čo Foucault nazýva ‚alethurgiou‘, predpokladá princíp neredukovateľnosti na akúkoľvek epistemológiu“ (Foucault 2009, 314-315).⁴

V tomto texte ďalej podrobnejšie ukážeme, že z Foucaultovho pohľadu nie je postavenie pravdivosti výpovede až tak úzko späté s formálnymi štruktúrami samotného aktu vyjadrovania, ale že je väčšmi ukotvené v *žitej skúsenosti* vypovedajúceho subjektu vrátane existenciálnych volieb, ktoré musí subjekt uskutočniť, aby vôbec mohol hovoriť pravdu. Ako ukazuje analýza kynickej filozofie v záverečnej časti cyklu prednášok, zdá sa, že práve „inakosť“ životného štýlu týchto mysliteľov, tento „iný život“ im umožňuje hlásať

kým názvom „Chvála filozofie“ (Merleau-Ponty 1953).

⁴ Michaela Fišerová zdôrazňuje, že už samotná idea archeológie (ktorá sa, podľa Mariettiho, nemôže zamieňať s nijakou vednou disciplínou), mala z metodologického uhla pohľadu zdanlivo dosť paradoxné postavenie, keďže jej cieľom nebolo interpretovať výpovede, ale „dať im určitú perspektívu“, a keďže sa umiestňovala na okraj iných diskurzov. Tým si pripisovala moc totálnej alebo totalizujúcej vízie toho, o čoho špecifikách mala zároveň ambíciu hovoriť. Hoci archeológia nemá byť podľa autorky „doxológiou, ale diferenciálnou analýzou modalít diskurzu“ (Fišerová 2013, 133), jej metodologické predpoklady sa javia ako protirečivé. Bolo by zaujímavé porozumieť tomu, či túto otázku nemožno chápať práve ako semiotický pendant princípu neredukovateľnosti alethurgie na epistemológiu, o ktorom sa tu zmieňujem (Fišerová 2013, 131-134). Pozri tiež článok M. Fišerovej v tomto čísle časopisu *Filozofia* (Fišerová 2016, 14-24).

pravdu. K tomu dochádza (a ešte sa k tomu vrátíme) aj napriek riziku, ktoré tento odstup od spoločných hodnôt prináša na úrovni sociálnej interakcie. Ak sa už postava Sókrata zdala byť posunutou vo vzťahu k súdobej spoločnosti natoľko, že ho táto spoločnosť vykázala a odsúdila na smrť, kynickí filozofi sú nepochybne ešte viac na okraji, keďže hlásajú a v praxi vykonávajú vlastný odstup od tých, ktorých sa snažia urobiť vnímavými k inej pravde.⁵

Prv, než sa budeme venovať otázke osobnej zaangažovanosti v alethurgickom akte výpovede, vráťme sa k situácii samotného prednášania kurzu. Poznamenajme zatiaľ aspoň to, že otázka zaujímania disciplinárnych pozícií očividne nie náhodou súvisí s otázkou pravdivosti toho, čo je v rámci pedagogickej aktivity implicitne vypovedané. Tento režim reflexivity, o ktorom sme hovorili už vyššie pri popise nástrojov cyklu prednášok na Collège de France, spochybňuje okrem osobnosti rečníka a samotných hraníc jeho disciplíny aj pravdivosť hodnoty vysloveného v akomsi prevrátení paradoxu luhára. Ten, kto hovorí, totiž implicitne tvrdí, že hovorí „pravdu“, pričom zároveň napokon implicitne alebo explicitne spochybňuje svoj vlastný uhol pohľadu a retrospektívne aj svoje dielo, či dokonca teoretický jazyk, v ktorom sa vyjadruje, alebo epistemické hranice, v rámci ktorých je vôbec možné mať ambíciu predniesť pravdivý prejav. Skrátka, prednášajúci stelesňuje, a zároveň kriticky skúma tieto prvky, podporuje, a zároveň spochybňuje obraz a dôveryhodnosť seba samého i svojej disciplíny, ktorý vysielá svojmu poslucháčstvu.

Zdá sa, že inštitucionálne a kvázisymbolické rámcovanie teoretického vzdelávania na Collège de France sťažuje rečníkovi zaujať epistemologickú pozíciu k vlastnému dielu, keďže toto dielo je zároveň miestom aj predmetom vykladanej teórie. Takýto typ prehovoru tiež zväčša implikuje prísne a problematické kladenie otázok o hraniciach disciplíny, ktorá sa v rámci daného kurzu preberá, a to v takej podobe, akú historicky má v okamihu konania kurzu. Rovnako ako v kvantovej fyzike máme pocit, že prítomnosť „oka“ pozorovateľa musí nevyhnutne meniť to, čo sa deje v rámci samotnej skúsenosti, a teda aj to, čo nás môže naučiť v okamihu svojho zovšeobecnenia. Len čo je javisko obsadené, je nemožné, aby nebolo (priamo alebo nepriamo) zasiahnuté i divadlo, v ktorom prednáška prebieha. Práve to robí *formu* prednášok ešte zaujímavejšou a pripomína nám, že túto formu nemožno uchopiť bez zohľadnenia okolností a podmienok celej tejto aktivity.

Pokiaľ ide o koherentnosť a epistemologický základ, často od vedenia žiadame viac, než sme mu schopní priznať. Od inštitúcií, ktoré stelesňujú dôveryhodnosť kolektívneho vedenia vyžadujeme, aby produkovali teoreticky fundovaný diskurz, a to dokonca aj vtedy, keď sa neodovzdáva v písomnej podobe, ale v podobe ústnych prednášok, ktorá je nevyhnutne živá momentálnymi okolnosťami danej situácie, ako aj horizontom pozornosti publika, ktoré má určité kultúrne a sociologické charakteristiky. V takejto konfigurácii sa možnosť existencie diskurzu, ktorý by bol nielen teoreticky fundovaný, ale aj pravdivý, zdá byť pomerne delikátna, a to predovšetkým vo filozofii. Tá už dávnejšie so zármutkom reflektovala, že možnosť dosiahnuť prostredníctvom abstrakcie systematické

⁵ Foucaultov kurz s názvom *Odvaha pravdy*, prednášky zo 14., 21. a 28. marca.

poznanie, ktoré by navyše bolo schopné štruktúrovať všetky ostatné formy poznania, je len ilúzia.⁶

Z perspektívy Foucaultovho cyklu prednášok z roku 1984 je táto otázka evidentne o to kľúčovejšia, že sa netýka len rámca vypovedania počas kurzu, ale aj samotného jadra toho, čo je prednášané. Vráťme sa ku skutočnosti, že názov cyklu prednášok, ktorý sa stal pre Michela Foucaulta posledným, môžeme z nášho pohľadu čítať jednak ako znak toho, že francúzsky filozof si hlboko uvedomoval tento typ výziev, jednak ako nastavenie zrkadla takejto pedagogickej a epistemickej situácii vo všeobecnosti.

Zdá sa, že množstvo pasáží explicitne venovaných situácii prednášania kurzu potvrdzuje hypotézu, že Michel Foucault v prednáškach z roku 1984 implicitne, no vedome bral do úvahy sebareflexívne postavenie svojho vlastného prednášania. To, že filozofia a samotné jej verejné vyučovanie má špecifický vzťah k hovoreniu pravdy pripomína aj sám Foucault počas celého cyklu prednášok, keď upresňuje ciele a metódy svojho diskurzu a zároveň načrtáva dejiny hovorenia pravdy v západnej filozofii, odvodené z jej gréckych koreňov.

Počas druhej hodiny prednášky z 8. februára 1984 Foucault definuje filozofiu ako „diskurz, ktorý nikdy neotvára otázku pravdy bez toho, že by zároveň neotvoril otázku *politey* a otázku *éthosu*; diskurz, ktorý nikdy neotvára otázku *politey* bez toho, že by nepreskúmal pravdu a etickú diferenciaciu; diskurz, ktorý nikdy neotvára otázku *éthosu* bez toho, že by sa nezamyslel nad pravdou a politikou [...]“. Úloha hovorenia pravdy, ktorú Foucault pripisuje filozofii, je v týchto prednáškach obsiahnutá v podobe starosti o seba, ktorá spočíva v povinnosti pripomínať každému práve nevyhnutnosť *epimeley*. Foucault takto vo filozofickej *parrhésii* prepája otázky Vedenia, Moci a foriem subjektivácie, pričom zároveň v dejinách disciplíny naznačuje genealógiu svojho vlastného teoretického gesta.

Táto seba projekcia do historickej a literárnej postavy Sókrata, predovšetkým v *Obrane*, je, samozrejme, ešte citelnejšia, ak vezmeme do úvahy, ako blízko stál francúzsky filozof vlastnej smrti.

Foucault, ktorého zdravie bolo na začiatku akademického roka 1983/84 už veľmi podlomené, začal prednášať až vo februári a s prednáškami skončil na konci marca. Vieme, že zomrel na AIDS v júni 1984. Zdá sa ťažké pochopiť, do akej miery si filozof uvedomoval svoj stav, keďže mu zrejme neoznámili nijakú definitívnu diagnózu. Ešte v januári 1984 je presvedčený, že si *nesprávne* myslel, že má AIDS, o čom svedčí list adresovaný Mauriceovi Pinguetovi (Defert 1994, 63). Nástojčivo sa však pýta lekárov: „Koľko času mi ešte zostáva?“ (Gros 2009, 318). Ak sa pozrieme na prednášky z toho istého obdobia, (kryptická) interpretácia posledného slova, ktoré vyslovil Sókratés, sa zoširoka analyzuje v prvých prednáškach, no ústrednou témou celého cyklu prednášok je smrť a strach zo smrti. Prostredníctvom otázky *riskovania* vlastného života tieto témy tvoria spojovník medzi navrhovanou interpretáciou konceptu *epimeley* a myšlienkou *parrhésie*, chápanej

⁶ Ako sme uviedli vyššie, význam slova „systém“ v názve Foucaultovho profesorského miesta je veľmi vzdialený významu, ktorý toto slovo nadobúdalo v názve profesorského miesta M. Gueroultu.

ako povinnosť, ktorú treba vykonávať na verejnom mieste, avšak mimo vyslovene politických priestorov.⁷ Je očividné, že ide o témy, na ktorých neskorému Foucaultovi najviac záleží a z ktorých si v roku 1984 vytvára nosné piliere svojho vlastného diela.⁸ Na základe toho všetkého možno čítať Foucaultov posledný cyklus prednášok ako filozofický testament francúzskeho mysliteľa.

Napriek svojmu závažnému zdravotnému stavu Foucault s obrovskou dávkou humoru otvára otázky, ktoré sa týkajú jeho zdravia a už od začiatku prvej prednášky s pobavením rozosmieva poslucháčov a poslucháčky. Keď však vysvetľuje svoje pedagogické zámery a objasňuje poslucháčstvu formu, akú musia jeho prednášky v Collège de France dodržiavať, okamžite nesmierne zvažnie. Poznamenajme ešte, že počas prednášok počujeme Foucaulta priamo či nepriamo vstupovať do dialógu so svojim publikom, keď si robí starosti ohľadom kvality počuteľnosti v nabitej sále, a rovnako mu záleží aj na hlbších pedagogických výzvach spojených s odovzdávaním vedenia, ktoré sa dotýka samotných štruktúr a foriem našej civilizácie.

Z našej perspektívy nie je náhodné, že na úvod svojho cyklu prednášok, v prednáške z 1. februára 1984, Foucault podrobne vysvetľuje, že prednášky na Collège de France majú status kurzov, ktoré „sú a musia byť [...] verejné“, pričom spresňuje, že „ktokoľvek, či už je, alebo nie je francúzskym občanom, má právo prísť a počúvať [ich]“. Rečník tiež vysvetľuje, že „povinnosťou profesorov je vo svojich verejných prednáškach pravidelne informovať o výsledkoch vlastných výskumov“. To je však podľa Foucaulta problematické, pretože referovanie o niektorých témach (najmä o tých, na ktorých on sám práve pracuje, ako sú možnosť, nebezpečenstvo, zodpovednosť pravdivého diskurzu, ktorý prebieha v rámci určitej politickej a morálnej kolektivity, a je teda virtuálne určený každému „občanovi“) je citlivou záležitosťou. Preto Foucault hovorí, že týmito témami by sa radšej venoval v rámci „seminára“ určeného obmedzenému počtu študentov a výskumníkov, ktorí by potom mohli pracovať kolektívne.

Poznamenajme, že Foucault sa na túto pedagogickú modalitu odvoláva kvôli špecifickosti preberaných tém a ich vzťahu ku kultúrnemu a politickému spoločenstvu, ktoré tvoria všetci tí, čo sú ideálne schopní zúčastňovať sa kurzu. Opakovane počujeme, ako sa Foucault sťažuje, že sa nemôže venovať vedeniu seminárov – činnosti, ktorú považuje za zásadnú. Medzitým sa totiž musel vzdať takpovediac ezoterického seminára, ktorý viedol paralelne so svojimi exoterickými prednáškami. Táto voľba akoby bola odkazom na Sókrata, ktorý (ako nám Foucault pripomína v prednáške z 8. februára) radšej neriskuje hovoriť v politickej aréne pravdu, keďže by ho to veľmi rýchlo stálo život, ale skôr každému pripomína: „*Gnothi seauton*“, čo sa z Foucaultovej perspektívy prejavuje v nabádaní k „*epimeleia heautou*“.⁹

⁷ To by bolo možné aplikovať aj na formu prednášania v Collège de France, ktorá je verejná, ale len implicitne politická.

⁸ Kurz je ukončením série pod názvom „Vláda seba a iných“, pričom radikalizuje základné myšlienky kurzov z predchádzajúcich rokov.

⁹ Prednáška z 1. februára, prvá hodina.

Iste, Foucault nie je Sókratés, a už vôbec nie ten Sókratés, o ktorom hovorí. Počas svojej kariéry však aj on zažil, do akej miery jeho učenie a slová môžu narušovať existujúci sociálny poriadok. Tento aspekt kurzu však nie je ani zďaleka anekdotický, keďže v prvom rade odhaľuje fakt, že Foucault si plne uvedomuje napätie medzi pedagogickou situáciou, v ktorej sa nachádza, a možnými obsahmi svojho vyučovania. To je dôležité, ak vezmeme do úvahy skutočnosť, že samotný cyklus prednášok má názov *Odvaha pravdy*. Hoci Foucault nie je Sókratés, hoci situácia prednášky v sebe nenesie priame ohrozenie jeho života, ktoré je na inom mieste v tomto cykle definované ako nevyhnutná podmienka *hovorenia pravdy* v ponímaní gréckeho sveta,¹⁰ filozof si nepochybne kladie otázky o forme a hraniciach pravdivosti svojho vlastného učenia. Pravda, Sókratés sa podľa Foucaultovej interpretácie najprv rozhodne nezúčastniť sa zhromaždenia, aby neriskoval, že bude odsúdený na smrť, a teda nemôže pred občanmi, ktorým by *jednému po druhom* kládol otázky, skutočne vykonávať pravdu. Predsa však platí, že už len touto samotnou voľbou na seba berie očividnú zodpovednosť za kolektívitu; zodpovednosť, ktorá okamžite nadobúda podobu zahrnutia druhého človeka do nastoľovania *praxe* pravdivosti.

Mimochodom, do úvahy sa berie aj samotná forma pedagogickej transmisie, chápaná ako jedna zo štyroch modalít *hovorenia pravdy*, ktoré sa osvedčili v dejinách našej civilizácie, a teda nie sú o nič menej prítomné v praktikách našej kultúry než v gréckej spoločnosti, z ktorej pochádzajú. Ako o tom svedčí prednáška z 1. februára, potom, čo Foucault pomenuje štyri modalít hovorenia pravdy (mudrc, veštec, *parrhesista* a „učiteľ alebo *technitês*, ktorý stelesňuje pravdivosť učenia“), odkazuje na materiálne podmienky svojho učenia, a to predovšetkým na prítomnosť publika, ktoré je príliš široké na to, aby zabezpečilo poslucháčom a poslucháčkam pohodlie. Takisto evokuje „ešte stále slepú *parrhésiu* inštitúcií“,¹¹ čo hneď rozosmeje jeho študentov.

Hoci *parrhesiastická* modalita pravdivosti sa zdá byť bližšia k tomu, čo Foucault robí alebo čo ponúka ako model vlastnej práce, nachádzame tu aj dôkazy identifikácie s „technickou“ modalitou pravdivosti, ktorá sa čiastočne prekrýva s vykonávaním pedagogickej činnosti. A to znovu prostredníctvom žartu, tentoraz na začiatku druhej hodiny prednášky z 1. februára.

Keď vymenováva zoznam postáv, ktoré v Platónových sókratovských dialógoch stelesňujú túto poslednú podobu pravdivosti, Foucault spomenie niekoľko ich charakteristík a, kašľajúc, dodá: „A ten, ktorý kašle.“ Foucault tiež v tomto okamihu zdôrazňuje, že historicky sa uvedené štyri formy pravdivosti vyskytujú skôr v zmiešanej podobe. Navyše, hoci *parrhesista* „nie je profesor, učiteľ, muž praktického poznania, ktorý, v mene tradície, pomenúva *techné*“, univerzitné vzdelávanie je v tomto kurze spomínané ako jedna z historických foriem pravdivosti:

„Kázanie a Univerzita sa mi zdajú byť inštitúciami, ktoré sú vlastné stredoveku [...] a ktoré definujú režim pravdivosti, režim hovorenia pravdy, ktorý je veľmi odlišný

¹⁰ Prednáška z 1. februára, prvá a druhá hodina a prednáška z 15. februára, prvá a druhá hodina.

¹¹ Prednáška z 1. februára, druhá hodina.

od toho, aký bolo možné nájsť v helénskom a grécko-rímskom svete, kde sa *parrhésia* a múdrosť skôr kombinovali.“

V rámci foriem hovorenia pravdy možno *parrhésiu* charakterizovať prostredníctvom rizika, aké na seba rečník berie, keď hovorí neznesiteľnú pravdu, ktorá je stelesnená v jestvovaní toho, kto ju hlása, čím sa vpisuje do „temporalít aktuálnosti“ (Gros 2009, 316), čo je možné aj v rámci dnešného vzdelávania. V tomto zmysle *parrhésia* síce nie je špecificky vlastná súčasnému univerzitnému vzdelávaniu, ale je možné ju v rámci takejto inštitúcie praktizovať.

Na konci svojho opisu pravdovravnosti na Univerzite stredoveku, ktorý nasleduje po úryvku, ktorý sme pred chvíľou citovali, Foucault dokonca dodáva: „Poviete mi: A čo moderná doba? Nevie o tom až tak veľa. Nepochybne by to bolo treba analyzovať.“¹²

Vyučovanie je však podľa Foucaulta napriek všetkému „technickou“ modalitou hovorenia pravdy a špecifikuje sa v priamom vzťahu k transmisii. „Aktivita“, ktorú si táto forma hovorenia pravdy vyžaduje, má zároveň povahu príslušnej *techné*, ako aj jej zdieľania s jedným alebo viacerými žiakmi. Táto povinnosť odovzdávať sa zas odvíja od nevyhnutného vzťahu medzi vyučovaním a tradíciou. Subjekty, ktoré praktizujú takúto formu pravdovravnosti „[...] majú v rukách toto vedenie a hlásajú ho, to znamená, že sú schopní sprostredkovať ho iným“. O to, čo vedia, sa však musia podeliť. Majú *povinnosť* odovzdávať, pretože oni sami získali od svojho učiteľa techniku, ktorú ovládajú; a to ich robí spôsobilými vyučovať. Všimnime si, že vo Foucaultovej analýze má *technités*, minimálne vo svojej gréckej podobe, vedenie „reči“ a „musí hovoriť“. Teda ide o orálnosť a reciprocitu zároveň. Túto reciprocitu však možno pochopiť len vo svetle času a dejín, v diachrónnosti transmisie, ktorá nepopiera, ale zdôrazňuje dôležitosť iného človeka v každom hľadaní pravdy.

Skrátka, hovorenie pravdy vo vyučovaní, rovnako ako v skutočne parrhesiastickej pravdovravnosti, sa môže realizovať len tvárou v tvár inému človeku, v prenose reči, ktorá hľadá to, čo je pravdivé, a nachádza to, čo nachádza vďaka podmienkam, v akých sa nachádza. Vo Foucaultovej analýze tento *iný* subjekt, na ktorého napríklad Sókratés bude aplikuje svoje schopnosti pôrodnej babice, je nepochybne miestom, prostriedkom a zároveň aj predmetom sókratovského *gesta*, ktoré, nie bez rizika, otvára jednu z možných právd. Tento druhý človek, ktorý je zároveň v pozícii učiaceho sa, je teda aj nevyhnutnou podmienkou uskutočňovania *parrhésie* chápanej ako *prax*, ktorej performatívnosť sa prejavuje v orálnosti – a dialóg je vo svojej literárnej písanej podobe len jej výrazom.

V tomto zmysle hoci *Odvaha pravdy* sa zameriava na počiatky filozofie, akoby zároveň naznačovala budúcnosť disciplíny, pričom takmer volá potom, aby sme sa inšpirovali parrhesiastickou pravdovravnosťou. Práve vďaka nej totiž filozofia podľa Foucaulta, dokázala nájsť intuíciu týkajúcu sa jej možnej budúcnosti.

Práve naznačená performatívnosť umožnila Platónovi, aby v *Alkibiadovi* vymedzil teritórium budúcej podoby metafyziky, chápanej ako postavenie sa človeka tvárou v tvár

¹² Prednáška z 1. februára.

svojej duši, svojej podstate a svojej prirodzenosti. Ako o tom svedčí foucaultovské čítanie *Lachéta*, práve táto performatívnosť povedie k starosti o seba, presnejšie, k estetickému starosti o svoj vlastný život, inými slovami k pozornosti venovanej forme a štýlu vlastného jestvovania.¹³ Tým Sókratov *diskurz*, a možno aj diskurz všetkých tých, čo praktizujú reč, ktorá sa usiluje dosiahnuť pravdu vo vzťahu k inému človeku, odkrýva dvojakosť, ktorá zd'aleka nie je náhodná. Podľa Foucaulta totiž stelesňuje dvojznačnosť, ktorá je kľúčová pre „dejiny západnej filozofie“.¹⁴ Otázka *parrhésie* totiž vedie k otázke o takej „podobe života“, ktorá sa stará „o seba a o to, čím môže byť v pravde“. V tomto zmysle teda nevedie k otázke iného sveta, ktorá bola vlastná platonizmu, ale k otázke „umenia žiť a k otázke spôsobu života“, k „inému životu“, ktorý vo Foucaultovom kurze tak dobre stelesňuje kynická voľba.

Je to voľba, ktorá nie je vlastná len vyučovaniu, ale ktorá sa podľa nášho názoru môže považovať za typ *praxe* vzdelávania – a Foucaultov kurz sa ju usiluje obsiahnuť. Možno nie je náhoda, že v čítaní *Lachéta*, aké ponúka Foucault, má učiteľ bojového umenia podať dôkaz o svojom majstrovstve a že hovorenie pravdy tými, ktorí majú jeho majstrovstvo posúdiť, má v tomto dialógu viesť k rozhodnutiu, či si toto učenie zaslúži byť odovzdávané novým generáciám: „Lysimachos a Melesias teda priviedli svojich priateľov Lachéta a Niciasa na predstavenie. Aké je to predstavenie? Ide o vystúpenie učiteľa bojového umenia [...] Stesilea, ktorý ukazuje svojim pomocníkom a divákovi, čo všetko dokáže. [...] máme tu niekoho, kto sa prezentuje ako učiteľ, akýsi sofista, ktorý sa špecializuje na narábanie so zbraňami a skutočne ukazuje, čoho všetkého je schopný. Skúša sám seba. A práve na túto skúšku sa pozerajú Lysimachos, Melesias, Lachétes a Nicias. [...] A teda neriskujú, že by sa nechali opantať lichôtkami rétoriky presviedčania, ale môžu oceniť, čo znamená posúdiť niečo na vlastné oči. [...] Vidíte, že téma *epimeley*, teda starosti, ktorú musíme preukazovať deťom, a téma *parrhésie* sú priamo prepojené. Aby vôbec mohli otvoriť otázku starostlivosti o deti, Lysimachos a jeho priatelia sú nútení odvolať sa na *parrhésiu*, na svoju odvahu hovoriť pravdu. Oni sami totiž boli zanedbávaní, a teda nedokážu poskytnúť nijaké príklady. [...]“¹⁵

Práve preto stojí za to podrobiť sám seba „skúške“, ktorou je *epimeleia*, teda starosť o „deti“, ktoré prídu v budúcnosti, alebo starosť o tých, ktorí sa majú učiť a budú sa musieť učiť. Práve to sa zdá byť skutočným cieľom pravdivého diskurzu. A to bolo pravdepodobne aj cieľom posledného cyklu prednášok Michela Foucaulta.

Z francúzskeho originálu *Le courage de la vérité: la philosophie comme pratique d'énonciation* preložila Barbara Láštiová.

¹³ Prednáška zo 14. marca 1984, prvá hodina.

¹⁴ „Na druhej strane, opäť a stále na základe tejto starosti o seba, no tentoraz nevychádzajú z *Alkibiada* ale z *Lachéta*, starosť o seba nevedie k otázke, čím je vo svojej skutočnosti a vo svojej pravde táto bytosť, o ktorú sa mám starať, ale k otázke, čím má byť táto starosť a aký má byť život, ktorého cieľom je starosť o seba.“ (Prednáška z 29. februára 1984, prvá hodina.)

¹⁵ Prednáška z 22. februára, prvá hodina.

Literatúra

- BARTHES, R. (2003): *La Préparation du roman I et II, Cours et séminaires au collège de France (1978-1979 et 1979-1980)*. Paris: Seuil.
- DEFERT, D. (1994): Chronologie. In: DEFERT, D., EWALD, F. (ed.): *Dits et Ecrits. 1954-1988*. Paris: Gallimard.
- FIŠEROVÁ, M. (2013): *Partager le visible. Repenser Foucault*. Paris: L'Harmattan.
- FIŠEROVÁ, M. (2016): Meta-reprezentace. Michel Foucault a sémantické násilí strukturalismu. *Filozofia*, 71 (1), 14-24.
- FOUCAULT, M. (2009): *Le courage de la vérité – Le gouvernement de soi et des autres II. Cours au Collège de France (1984)*. Paris: Seuil/Gallimard.
- GROS, F. (2009): *Situation du cours dans M. Foucault. Le courage de la vérité. Le gouvernement de soi et des autres II. Cours au Collège de France (1984)*. Paris: Seuil/Gallimard.
- MERLEAU-PONTY, M. (1953): *Eloge de la philosophie*. Paris: Gallimard.

Tento výstup vznikol v rámci projektu „Specifický vysokoškolský výzkum VS 260 240 02“ v roku 2015.

Benedetta Zaccarello
Katedra Elektronické kultury a sémiotiky
Fakulta humanitních studií
Univerzita Karlova
U Kříže 8
158 00 Praha 5
Česká republika
e-mail: benezac@gmail.com